ٴسوز باسى.

«وكتابردىڭ 4-ٸن» جاڭاداعانا 5 جىلى تولعان كۇنى تويلاپ وتكىزدىك، بۇل-تەك قازاقستان الەۋمەتتىڭ كەڭەس رەسپۋبلىكەسى قۇرىلعانىنا كۇن ەمەس، قازاق جۇرتى پاتشا ۇكىمەتى مەن كاپيتالشىلدىقتىڭ ماڭگى تەپكىسىنەن قۇتىلعان كۇنى.

جۇرت بىتكەننىڭ قاراڭعى زىندانى سانالعان پاتشالى رەسيدەن، پىرىستوپ بەن پوپتار رەسەيىنەن بارلىق جۇرتتاردىڭ تۇۋىسقاندىعى وداعىن قۇرعان، قازاق جۇرتىنىڭ تارىيقىندا وسىنداي زور وزگەرىستى جاساعان سەبەپ، ۇلكەن كۇش قايدان شىعىپ وتىر؟

بۇل سۇراۋعا جاۋاپتى ٴبىز 1905 - ىنشى جىلعى توڭكەرىس توڭكەرىستەن تابامىز، وتكەن زاماننىڭ وقيعالارىن زەرتتەۋدەن توڭكەرىستىڭ ٴمان-جايى جازىلىپ قالعان ەسكى ىستەردەن-قاعازداردان تابامىز.

جۇمىسكەرلەر قوزعالىسى سەبەبى مەن بۇل توڭكەرىستە پاتشا ۇكىمەتىنەن تەپكى كورگەن ۇلتتاردىڭ كوبى قىمىلداي باستادى، ۇلت ازاتتىعى ٴۇشىن قوزعالىستار تۋۋدى، سونى مەن 1905-ىنشى جىلدىڭ توڭكەرىسى وزگە ماسەلەلەر قاتارىندا رەسيدە ۇلت ماسەلەسىن دە جارىسقا قوستى.

سوندىقتان-بۇل توڭكەرىستىڭ تاپ سىيپاتىن، ونىڭ قوزعالىس كۇشىن، ونىڭ تالاس-تارتىس ادىستەرىن، ونىڭ ساباقتارىن ٴبىز ۇيرەنۋىمىز كەرەك، رەسەي كوممۋنيس پارتياسى مەن كەڭەس ۇكىمەتىنىڭ وسى كەزدەگى ساياساتىن دالالاۋ ٴۇشىن ۇيرەنۋىمىز كەرەك، بۇل-ٴبىر؛ ەكىنشى جاعىنان-كازىرگى باسىمىزدان كەشىرىپ

3К
145

لەنين ينستيتۋتىنىڭ دىرەكتورى ل. ب. كامەنەۆ بۇل ماقالا تۋۋرالى جازادى:

«ٴىلىيچتىڭ 9-ى تۋۋرالى بۇل بايانداماسى قىسقا، تۇسىنىكتى، ورىس توڭكەرىسى مەن تانىستىعى از ادامدار ٴۇشىن ارنالعان، 1905-ىنشى جىل توڭكەرىسىنىڭ تەرەڭ ماعانالى تارىيقى، ساباعى بولىپ كەتتى. ۆلادىيمىر ٴىلىيچتىڭ بۇل جەڭگە تابىلعان جازۋى قالىڭ پارتىيا مۇشەلەرىن، «لەنينشىلدەردى»، ٴۇيمەداعى جاستاردى، جۇمىسكەر مەن قارا شارۋانى تۇڭعىش توڭكەرىس تارىيقى مەن تانىستىرۋ ٴۇشىن ناعىز قىمبات ماعلۇمات بولادى، بۇل پارتىيامىزدىڭ ۇلكەن ولجاسى. بۇل ماعلۇمات — لەنين ماقالاسى دەرەۋ جايىلىپ كەتۋگە ٴتىيىس».

قازاق جۇرتىنىڭ ورىس توڭكەرىسى مەن تانىستىعى كەم ەكەندىگىن ەسكەرىپ، قوسىمشا رەتىندە ۆلادىيمىر ٴىلىيچتىڭ ماقالاسىندا ۇشىرايتىن جات سوزدەردى ايىرىقشا تۇسىندىردىك، 1905-ىنشى جىل توڭكەرىسىنىڭ ماڭىزدى وقىيعالارىندا كورسەتىپ وتتىك.

تۇرعان دۇنيەنىڭ توڭكەرىستىڭ ىيقىن سۇۋرەتىن كوز الدىمىزعا كەلتىرىپ، بۇل توڭكەرىستەگى ٴوزىمىزدىڭ ورنىمىزدى ٴبىلىۋ ٴۇشىن ۇيرەنۋىمىز كەرەك. ۇيتكەنى 1905-ىنشى جىلدىڭ ٴمانىسىن-ماڭىزىن بىلمەسەك، ٴبىز 1917-ىنشى جىلدىڭ وكتابىر توڭكەرىسىن-دە، ونىمەن بىرگە كازىرگى دۇنيەنىڭ توڭكەرىستىدە بىلە المايمىز؛ بۇلاي بولا قالسا، ەڭبەكشىلەر دۇشپاندارىنىڭ كوكتەن تىلەگەنى جەر-دەن تابىلماق.

بىيىل 1905-ىنشى جىلعى تۇڭعىش ورىس توڭكەرىسىنە 20 جىل تولىپ وتىر. بۇل تەك اسا زور تاريحي عانا ٴبىر مەرەكەلى جىل ەمەس، بۇل-ۇستىمىزدەگى داۋىردە وزگەشە ساياسي ماڭىزى بار وقيعا:

ٴبىرىنشى، بۇل كۇۋلىدەپ كەلە جاتقان دۇنيەنىڭ جالشىلار توڭكەرىسىنە جول اشۋشى بولىپ قالىپ وتىر؛

ەكىنشى، كاپيتال قۇلدىعىنان ادام بالاسىن تەك ول سوعىستارى عانا ازات قىلا الادى؛

ٴۇشىنشى، جەر جۇزىندەگى جەم بولىپ جۇرگەن بارلىق ۇلتتاردىڭ ۆراسان كوبشىلىگىنە كوسەمدىك قىلىپ تاپ جونىنەن ساناسى بار جالشىلارعانا مايدانعا شىعۋعا جارايدى، شىعادىدا (رەشەيدە شىقتى، جەڭىپ دە وتىر).

1905 - ىنشى جىلدىڭ توڭكەرىسى تۋرالى تولىپ جاتقان ماعلۇمات-ماتەريالدان 20 جىلدىق مەرەكە قارساڭىندا ٴبىز ۆلاديمىر ٴيليش لەنيننىڭ «عيينۋاردىڭ 9-ى» دەگەن ماقالاسىن قازاق تىلىندە شىعارىپ وتىرمىز؛ بۇل - 1917 جىل عيينۋاردىڭ 22-دە «قاندى جەكسەنبى»گە 12 جىل تولعان كۇنى شۆەيساريانىڭ سۇۋرىيق دەگەن قالاسىندا جۇمىسكەر جاستار جيىلىسىندا وقىعان بايانداماسى ەدى. بۇل ماقالا «پىراۋدا» گازەتىنىڭ 1925 جىل عيينۋاردىڭ 22-دە شىققان 18-ىنشى سانىندا ٴبىرىنشى رەت باسىلىپ شىققان، ودان بۇرىن-سوڭدا ەش جەردە جاريالانباعان

ن. لەنين.

عينۋاردىڭ 9-ى.

جاس دوستارىم، جولداستارىم!

عينۋاردىڭ توعىزى - توڭكەرىستىڭ باسى.

بۇگۇن ٴبىز «قاندى جەكسەنبى» نىڭ ون ەكى جىلىن تويلاپ وتىرمىز، مۇنى ورىس توڭكەرىسىنىڭ باسى دەپ ساناۋعا تولىق قاقىمىز بار.

مىڭ-مىڭداعان جۇمىسكەر، جۇمىسكەر بولعاندا سوتسيال-دەموكرات-تى ەمەس، پاتساعا قاياۋسىز قاراشى بولىپ، شىن نيەتتەنگەن ادامدار، گاپون دەگەن پوپتى باسشى قىلىپ، پاتساعا مۇڭىن شاعۋعا، پەتيتسيە بەرۋگە قالانىڭ تۇس-تۇسىنان جينالىپ استانانىڭ ورتالىعىنا، قىسقى سارايدىڭ الدىنداعى الاڭعا، اعىلا باستايدى. جۇمىسكەرلەر، «اۋليە، انبيەلەردىڭ» سۇگىرەتتەرىن ۇستاپ كەلە جاتادى، ولاردىڭ سونداعى باسشىسى گاپون پاتساعا قات جازىپ، وعان وش كىم تيمەيتۇنىنە، امان بولۋىنا كوزىن جەتكىزىپ، قالىققا كورىنۋىن تىلەيدى.

اسكەر شاقىرىلادى. قازاق-ورىستار قارۋ-جاراعى مەن جينالعان توپقا شابۋىل جاسايدى، پاتساعا جىبەر دەپ قازاق-ورىستارعا تىزە بۇگىپ جالىنعان قۇرالسىز جۇمىسكەرلەر مىلتىقتىڭ استىنا الىنادى. پاليتسيا ماعلۇماتىنا قاراعاندا سوندا مىڭنان ارتىق ادام ولگەن، ەكى مىڭنان ارتىعى جارالانعان. جۇمىسكەرلەردىڭ سونداعى وپىعى، سونداعى اشۋ-ىزاسى ادام ايتقىسىز.

3к
Л45

сф 5192

Ленин

1905 жылғы шаруалар көтерілісі

оф 5192

ياعني سوتسيالشى بولعىسى كەلسەدە ٴىس جۇزىندە تەك بايشىل سىلدىر سوزدىلەردىڭ وسى كەزدەگى مامىلەلى قارارلارى اراسىنداعى ۇيلەستىك ورىكسىز وسكە تۇسەدى. توڭكەرىستەن بۇرىنعى رەسەيدىڭ نادان جۇمىسكەرلەرى پاتسا ۇكىمەت تابىنىڭ باستىعى ەكەنىن، ٴىرى بايلار مەن مىڭ جەردەن بايلانىسىپ جاتقان، بار امالىن ٴوزىنىڭ پايداسىنا ۇستەمدىگى ٴۇشىن جۇمساۋعا دايار تۇرعان اسىرەسە ٴىرى جەر قوجالارى تابىنىڭ باستىعى ەكەنىن بىلمەگەن. ارتىقشا وقىمىستى ادامدار بولىپ كورىنگىسى كەلەتىن (بۇل ٴازىل ەمەس!) وسى زامانداعى سوتسيال-پاتسيپيستەر-جيانگەرلىك سوعىستى اشىپ وتىرعان بايشىل ۇكىمەتتەردەن «بۇقاراشىل» ٴتارتىپ كۇتۋى قانداي اقىلسىزدىق بولسا، قاندى-قول پاتسانى جاي تىلەك بەن وزگەرىس جاساۋعا كوندىرەمىن دەگەن وي سونداي اقىماقتىق ەكەنىن بىلمەگەندىك.

ٴبىراق، قالاي دەگەن مەن، بۇلاردىڭ اراسىندا ۇلكەن ايىرما بار: بۇل كەزدەگى سوتسيال- پاتسيپيستەر كوبىنەسە ەكى ٴجۇزدى، سىلاب-سيپاپ وتىرىپ قالىقتى توڭكەرىستەن اۋلاق اكەتپەك؛ ال توڭكەرىستەن بۇرىنعى رەسەيدەگى وقىماعان نادان جۇمىسكەرلەردى الساق، ولار وزدەرىنىڭ تۇۋراشىلدىعىن، ساياسي ساناسى جاڭادان ويانىپ كەلە جاتقانىن ٴىس جۇزىندە كورسەتتى.

مىنە، 1905 جىل عينۋاردىڭ 22-ى كۇنىنىڭ تاريحي ماڭىزى- قالىڭ قارا بۇقارانىڭ وسىنداي سايا سي ساناسى اشىلۋعا، توڭكەرىس تارتىسىنا بەت الۋعا ويانۋىندا تۇر.

شەت مەملەكەتتە جاسىرىن گازەت شىعارىپ تۇرعان سول كەزدەگى ورىس ليبەرالدارىنىڭ كوسەمى پەتىر ستىرۋۆە «قاندى جەكسەنبى» دەن ەكى كۇن عانا بۇرىن «رەسەيدە ٴالى توڭكەرىسشىل جۇرت جوق» دەپ جازىپ ەدى. ساۋاتسىز-نادان قارا شارۋالى مەملەكەت توڭكەرىسشىل جۇرت تۋدىرا الادى دەگەن وي بايشىل وزگەرىسشىلدەردىڭ وسىنداي «ٴىرى وقىمىستى» ۇلى كوكىرەك،

1905ىنشى جىلعى عينۋاردىڭ 22 سى - «قاندى جەكسەنبى»-نىڭ جالپى كورىنىسى-مىنە وسىنداي ەدى.

سول وقيعانىڭ ٴمانىسىن كوزدەرىڭە كورسەتكەندەي تۇسىنىكتى قىلىپ ٴتۇسىن مەن سىزدەرگە جۇمىسكەرلەردىڭ پاتساعا جازعان ارىزىنان ٴبىر از جەرىن وقىپ شىعايىن:

«ٴبىز، پەتەربوردا تۇراتۇن جۇمىسكەرلەر وزىڭە كەلدىك. ٴبىز-باقىتسىزسورلىمىز، قورلىق كورگەن قۇلمىز، ٴبىز بەتىمەن كەتكەن بيلەۋ-شىلەردىڭ تابانى استىندا ەزىلىپ، زورلىق-زومبىلىقتان كوز اشالماي تۇرمىز. اقىرىندا شىداي المايتۇن كۇيگە جەتكەن سوڭ ٴبىز جۇمىستى دوعارىپ، قوجالارىمىزدان سۇراعانىمىز-ادام سىقىلدى تىرشىلىك ەتۋ ٴۇشىن عانا كەرەكتى نارسەلەر ەدى. ٴسوزىمىز تىڭدالعان جوق، ٴبىزدىڭ تىلەگىمىزدىڭ ٴبارى پايدىرىكشىلەرگە جولسىز بولىپ كورىندى. وسىندا مىڭ-مىڭداعان جۇمىسكەرمىز، بىزدە ادام قاتارلى تەڭدىك جوق، بۇكىل ورىس جۇرتىنىڭدا كورىپ وتىرعان كۇنى وسى. تورەلەرىڭىزدىڭ كىسىرىنەن ٴبارىمىز قۇل بولىپ وتىرمىز.»

ارىزداعى جۇمىسكەرلەردىڭ تالابى مىنالار: كەشىرىم، جاريا ازاتتىق، قالىپتى قىزمەت اقى، جەردى بىرتە-بىرتە قالىققا بەرۋ، جالپى، تەڭ سايلاۋ جولى مەن قۇرىلتاي شاقىرۋ. وسى تىلەكتەرىن ايتا كەلىپ، ارىزدىڭ ٴسوزى بىلاي اياقتالادى:

«پاتشامىز! قالىڭىزدى جاردەمىڭنەن قۇر قالدىرما! قالىڭ مەن ەكى اراڭداعى قالىڭ پەردەنى بۇز. ٴبىزدىڭ تىلەگىمىزدى ورىنداۋعا جارلىق قىل، ٴوزىڭدە انت ەت، سەن سوندا رەسەيدى باقىتتى قىلاسىن؛ مۇنى ىستەمەسەڭ، ٴبىز وسى ارادا قىرىلۋعادا دايارمىز. ٴبىزدىڭ جولىمىز ەكەۋ-اق: بوستاندىق، باقىت يا ٴولىم.»

باياعىشىل پوپ باستاعان ىدان، ساۋاتسىز جۇمىسكەرلەردىڭ وسى ارىزىن ەندى وقىپ وتىرساڭ، ٴبىر ٴتۇرلى جات اسەر سەزەسىن. اڭقاۋلىق بەن جازىلعان وسى ارىز بەن سوتسيال-پاتشىپەستەردىڭ

وسى ورگەرئۋدى ۇيرەنۋ كەرەك، مۇنىڭ قالاي بولعانىن، ونىڭ ادىستەرىن، جولدارىن ٴتۇسىنۋ كەرەك.

ەرەۋىل-بارلىق وقيعالاردىڭ نەگىزى، كوبشىلىكتى قوزعايتۇن قۇرالدىڭ ۇلكەنى.

بۇل وزگەرئۋدىڭ باستى قۇرالى كوبشىلىك ەرەۋىلى. ورىس توڭكەرىسىنىڭ وزگەشەلىگى-ونىڭ الەۋمەتتىك مازمۇنىنە قاراي بايشىل-بۇقاراشىل، ٴبىراق تارتىس ادىستەرىنە قاراي جالشىشىل بولۋىندا. ول بايشىل-بۇقاراشىل بولدى، ۇيتكەنى ونىڭ تۋرا ۇمتىلىپ كوزدەگەن ماقسۇتى، ٴوز كۇشى مەن جەتەرلىگى-بۇقاراشىل رەسپۋبلىكە، 8 ساعاتتىق جۇمىس كۇنى، اقسۇيەكتەردىڭ وراسان كوپ جەرىن باسىپ الۋ-قىسقاسى، 1792، 1793-ىنشى جىلداردا پىرانسياداعى بايشىل توڭكەرىستىڭ تۇگەلى مەن دەرلىك جۇزەگە اسىرعان شارالارىنىڭ ٴبارى ەدى.

مۇنى مەن بارابار ورىس توڭكەرىسى جالشىشىل بولدى، بۇلاي بولۋى تەك جالشىلار باستاۋشى كۇش قوزعالىستىڭ العى اسكەرى بولعاندىق جاعىنان عانا ەمەس، ەرەۋىلى جالشىلاردىڭ تارتىس ٴادىسى بولىپ، كوبشىلىكتى تەربەتۋ، ٴتۇيىندى شەشۋىن تولقىندى وقيعالاردى دامىتۋ جاعىنان دا سولاي ەدى.

دۇنيە تاريقىندا ورىس توڭكەرىسى.تۇڭعىش توڭكەرىس، ٴبىراق قالىڭ ساياسي ەرەۋىلدىڭ ارتىقشا اسەرى بولعان بۇل توڭكەرىس ەڭ اقىرعى عانا-ۇلى توڭكەرىس بولىپ قالمايدى. سوندىقتان كەسىپ ايتۋعا بولادى: ورىس توڭكەرىسىنىڭ وقيعالارىن، ونىڭ ساياسي تۇرلەرىنىڭ اۋىسۋىن ۇعىنۋعا بولمايدى، ەگەر ەرەۋىلدەر ساناعى بويىنشا الگى وقيعالاردىڭ، [تۇرلەرىنىڭ الگىندەي اۋىسۋ] نەگىزدەرىن زەرتتەپ بىلمەسەك.

ساۋدايى كوسەمىنە اقشا سىيماتىن ٴىس سىقىلدى كورىنەتىن ەدى. سول كەزدەگى بولسىن، وسى كەزدەگى وزگەرىسشىلدەر بولسىن، ٴشىن توڭكەرىس بولۋى مۇمكىن ەمەس دەپ مىلاندىپ قالعان!

1905-جىلعى عينۋاردىڭ 22-نە (ەسكىشە 9-نا) شەيىن رەسەيدىڭ توڭكەرىسشىل پارتيياسىندا ازعانا ادام بار ەدى؛ ول كەزدەگى وزگەرىسشىلدەر (ٴدال وسى كەزدەگىلەرى سىقىلدى) ٴبىزدى «ٴبىر ٴۋيىر عانا» دەپ سىقاق قىلاتىن. ٴبىر نەشە ٴجۇز عانا توڭكەرىسشىل-ۇيىمداستىرۋشىلارىمىز، ٴبىر نەشە مىڭ عانا جەرگىلىكتى ۇيىمدارىمىزدىڭ مۇشەلەرى، بەس-التى داي عانا گازەتىمىز بولاتىن؛ بۇلاردىڭ ٴوزى، كوپ بولسا، ايدا ٴبىر رەت شىعىپ، كوبىنەسە شەت مەملەكەتتەردە باسىلىپ، رەسەيگە مىڭ ٴتۇرلى ماشاقات بەن، كوپ شىعىن-قۇربان مەن جاسىرىن وتكىزىلەتىن. 1905-ىنشى جىلعى عينۋاردىڭ 22-نە شەيىن رەسەيدەگى توڭكەرىسشىل پارتييالار، الدى مەن توڭكەرىسشىل سوتسيال-دەموكراتيييا وسىنداي ەدى. پارتييامىزدىڭ وسىنداي كوپىنە قاراپ، الىستى بولجاي المايتىن وزگەرىسشىلدەر-رەسەيدە ٴالى توڭكەرىسشىل جۇرت جوق-دەگەن ٴسوزدى ايتا بەرەتىن ەدى.

ٴبىراق، ٴبىر نەشە ايدىڭ ىشىندە ٴىستىڭ ٴتۇرى ٴجۇدا وزگەرىلىپ كەتتى. جۇزدەگەن توڭكەرىسشىل سوتسيال-دەموكراتتار «اياق استىنان» مىڭ-مىڭداپ ٴوربىپ شىعىپ، بۇل مىڭدار ەكى-ٴۇش ميلليون جالشىعا باسشى بولدى. جالشىلار تارتىسى ىلۋ-ٴجۇز ميلليونداعان قارا شارۋا كوپشىلىگىن الاي-تولەي قىلىپ، ٴبىر از توڭكەرىس قوزعالىسىندا تۋعىزدى، قارا شارۋا قوزعالىسىنىڭ اسەرى اسكەرگەدە ٴتيىپ، سالداتتار كوتەرىلىسى بولدى، اسكەردىڭ ٴبىر جاعى ەكىنشى جاعى مەن شايقاستى. ٴسويتىپ 130 ميلليون قالقى بار زور مەملەكەت توڭكەرىسكە اياق باستى، ٴسويتىپ مىڭ-زەڭ رەسەي توڭكەرىسشىل جالشىلارى، توڭكەرىسشىل قالقى بار رەسەيگە اينالدى.

جالداما جۇمىسكەرلەردىڭ ىعاي مەن سىعايى، الىعى اسكەرى قاجىماس، قايىرات بەن، جانىن ورتاعا سالىپ تارتىسقانىن ورىس توڭكەرىسىنىڭ تارىيحى بىزگە كورسەتىپ وتىر. زاۋىتتار نە قۇرلىم ٴىرى بولسا، ەرەۋىلدەر سوقۇرلىم كۇشتى بولدى، سوقۇرلىم جىل ساىىن قايتالادى دا وتىردى. قالا نە قۇرلىم ۇلكەن بولسا، تالاس-تارتىستا جالشىلاردىڭ قىزمەتىدە سوقۇرلىم كوزگە ٴتۇسىپ وتىردى. ناعىز سانالى، جۇمىسكەرلەرىنىڭ ناعىز سانى كوپ ٴۇش ٴىرى قالا- پەتەربور، ريگى، بارشاۋدا ەرەۋىل جاساۋشىلار، پوسەلكەلەردى ٴسوز قىلماعاندا، وزگە بارلىق قالالاردىڭ جالپى جۇمىسكەرلەرىنەن نە ٴداۋىر كوپ بولىپ شىقتى.

رەسەيدەگى مەتالشىلار، ٴسىرا وزگە كاپيتالشى مەملەكەتتەردەگىدەي جالشىلاردىڭ وزدىق جاساعى شىعار. مۇنان دا ٴبىز مىناداي ٴبىر ۇلگىلى نارسە بايقايمىز: رەسەيدىڭ پابىرىك جۇمىسكەرلەرىنىڭ ٴار ٴبىر ٴجۇزى 1905-ىنشى جىلدا 160 شامالى ەرەۋىلشى شىعاردى. ال، مەتالشىلاردىڭ عار ٴبىر ٴجۇزى سول جىلدىڭ وزىندە 320 ەرەۋىلشى شىعاردى! ەسەپتەپ قاراعاندا، ورىستىڭ عار ٴبىر پابىرىك جۇمىسكەرى 1905-ىنشى جىل ەرەۋىل سالدارىنان ورتا شاما مەن 10 سوم، - سوعىستان بۇرىنعى نارىق بەن 26 پىرانىك جوعالتقان ەكەن، - بۇل كۇرەس جولىنداعى شىعىنى عوي؛ اگار ٴبىز جالعىز مەتالشىلاردى جاعىناعانا كەلسەك، بۇلاردىكى ٴۇش ەسە ارتىق بولىپتى. جۇمىسكەر تابىنىڭ ىعاي مەن سىعايى الىعا ٴتۇسىپ وتىرعان، جالتاقتارىن سوڭىنان ەرتىپ، ۇيقىداعىلارىن ويانىپ، بوساڭدارىن شىيراتىپ وتىرعان.

توڭكەرىس كەزىندە شارۋا، ساياسي ەرەۋىلدەرىنىڭ قاباتتاسۋى وزگەشە ٴبىر تۇرلى بولدى.

ەرەۋىلدىڭ وسى ەكى ٴتۇرى ساباقتاس بولعانىقتان عانا قوزعالىستىڭ ۇلكەن كۇشى مويىنداعاندىعى ايداي انىق. اگار ٴار ٴتۇرلى ونەرلى كەسىپتەگى جالداما جۇمىسكەرلەردىڭ كاپيتالشىلاردى قىسىپ، ٴوز كۇيلەرىن ەرىكسىز تەز تۇزەتۋگە مويىنداتقان ميسالىن

اۋىزشا بايانداعادا جاداعاي ساناق سيفرلارى كەلتىرمەسىز كەنىن، تىڭداۋشىنى جالىقتىرىپ جىبەرەتۇنىن مەن جاقسى بىلەمىن. بىراق بارلىق قوزعالىستىڭ شىن نەگىزىن باعالاي بىلۋلەرىڭە جول اشۋ ٷشىن شاما مەن ٴبىر از سيفر كورسەتپەي وتە المايمىن. روسسيادا توڭكەرىستەن بۇرىن 10 جىلدىڭ ىشىندە ورتا ەسەپ بەن جىل سايىن ەرەۋىل جاساۋشىلاردىڭ سانى 43 مىڭعا جەتتى. بۇعان قاراعاندا توڭكەرىستەن بۇرىنعى ون جىلدىڭ ىشىندە ەرەۋىل جاساۋشىلار 430 مىڭ بولعانى عوي. 1905-ىنشى جىلدىڭ عيينۋارىندا، توڭكەرىستىڭ العاشقى ايىندا، ەرەۋىل جاساۋشىلار 440 مىڭ بولدى، بۇيتكەندە، ٴبىر ايدىڭ عانا ىشىندە ەرەۋىلشىلەر وتكەن ون جىلداعىدان ارتىق بولعانى!

دۇنيە جۇزىندەگى ەش ٴبىر كاپيتالشى مەملەكەتتە، قاتتا انگليا، امريكانىڭ قۇراما شتاتتارى، گەرمانيا سىقىلدى ناعىز وزدىق مامەلەكەتتەردە 1905-جىل روسسيادا بولعانداي كەرەمەت ەرەۋىل قوزعالىسىن ٴتىرى جان كورگەن ەمەس. ەرەۋىلشىلەردىڭ جالپى سانى 2 ميليون 800 مىڭعا جەتتى؛ بۇل-پابريك جۇمىسكەرلەرىنىڭ جالپى سانىنان ەكى ەسە كوپ بولعانى! بۇل، ارينە، روسسيادەگى پابريك جۇمىسكەرلەرى كۇنباتىس ياۋروپاداعى ٴوزىنىڭ باۋىرلارىنان وقىمىستىراق يا كۇشتىرەك ەكەندىگىنە دالەل ەمەس. قايتا، كۇنباتىس ياۋروپا جۇمىسكەرلەرى ارتىق ەكەنى انىق.

ٴبىراق بۇل-جالشىلاردىڭ مەڭ-زەڭ بوپ قالعىپ جاتقان قايراتى قانداي زور ەكەندىگىن كورسەتەدى. اسىرىپ ايتقانىم ەمەس، ورىس تاريحىنىڭ ناعىز انىق دالەلدەرىنە سۇيەنىپ ايتامىن: توڭكەرىس داۋىرىندە جالشىلار ٴوزىنىڭ قايراتىن جاي بەيبىتشىلىك ۋاقىتتاعىدان ٴجۇز ەسە ارتىق كورسەتە الادى. بۇل سونى كورسەتەدى. مۇنىڭ تاعى ٴبىر كورسەتەتۇنى: شىن ۇلى ماقسۇتتار ٷشىن تارتىسۋعا، شىن توڭكەرىسشىل بولىپ تارتىسۋعا قالعاندا جالشىلار كۇشى قانشالىق كەرەمەت بولاتۇنىن تاق 1905-ىنشى جىلعا شەيىن ادام بالاسى ٴالى بىلمەيتۇن ەدى.

1905-ىنشى جىل بويى مەتالشىلاردىڭ ساياسي ەرەۋىلى شارۋا ەرەۋىلىنەن باسىم بولىپ وتىردى؛ جىلدىڭ باسىندا بۇل باسىمشىلىق شامالى بولسادا، اياق كەزىندە كوشەيىپ كەتكەن ەدى. ال، 1905-ىنشى جىلدىڭ باسىندا توقىمىشىلاردىڭ شارۋا ەرەۋىلى كوشتى بولىپ، تەك جىلدىڭ اياعىندا عانا ساياسي جاعى باستى. شارۋالار-ۇنەم تارتىسىعا ا، ٴوز كوبىن تەزىنەن وكىداۋ تارتىسىعانا ەزىلگەن - جەم بولعان كوبشىلىكتى سەرگىتىپ، شىن تاربيە بەرەتۇندىگى، ولاردى توڭكەرىس داۋىرىنە ەنگىزىپ، ٴبىر نەشە ايدىڭ ىشىندە ولاردان ساياسي ەرلەر اسكەرىن تۋۋدىراتۇنى وسىدان انىق كورىنىپ تۇر.

ارينە، مۇنىڭ ٴۇشىن جۇمىسكەرلەردىڭ وزدەرى، جۇمىسكەرلەرگە وزگەرىسشىلدەردىڭ ىلعي ميلاندىرۋعا تىرىسقانى سىقىلدى، تاپ تارتىسىنىڭ ٴمانىسىن ازعانتاي باسشىلاردىڭ عانا ٴمۇدداسى ٴۇشىن تارتىس ەكەندەپ ويلاماي 1905-ىنشى جىل رەسەيدە بولعانداعىداي جالشىلار قورلىق كورىپ جۇرگەن كوبشىلىكتىڭ شىن العى اسكەرى ەسەبىندە مايدانعا شىعۋى كەرەك، سول كوبشىلىكتى تارتىسقا كىرىستىرۋى كەرەك؛ ياۋروپادا گۇۋلەپ كەلە جاتقان جالشىلار توڭكەرىسىندە وسىلاي بولۋعا ٴتيىس، ٴسوزسىز بولادىدا.

قارا شارۋا قوزعالىسى-جۇمىسكەر تابى مەن قارا شارۋا وداقتاسىۋىنىڭ الدى.

1905-ىنشى جىلدىڭ باسى بۇكىل ەلدە كەنەتتە ەرەۋىل قوزعالىسىنىڭ توڭكەرىس ۇلكەن تولقىنىن الىپ كەلدى. سول جىلدىڭ كوكتەمىندە-اق جالعىز شارۋا-ۇنەمشىلىك عانا ەمەس، رەسەيدە توڭكەرىس ٴبىرى ساياسي قارا شارۋا قوزعالىسىندا كورىپ قالدىق. رەسەيدە قارا شارۋا قالقى 1861-ىنشى جىلى عانا ناعىز اۋىر باسىبايلىلىقتان ازات بولعانىن، قارا شارۋانىڭ كوبى ساۋاتسىز مۇقتاجدىعى-كەدەيلىگى

كوزى مەن كورمەسە، كۇشتىلەرگە جەم بولىب ەزىلىب جۇرگەن قالىڭ بۇقارانى تولككەرىس قوزعالىسىنا كەرىستىرىۋ ءجۇدا مۇمكىن بولماس ەدى. تاڭ وسى تارتىستىڭ ارقاسىندا عانا ورىس جۇرتىنىڭ قالىڭ كوبشىلىگى اراسىندا جاڭا ەكپىن جايىلدى. وسىدان كەيىن عانا باسىبايلى، ەسكى، قاراشى، قۇلدىق ۇرىب تۇراتۇن رەسەي ەندى جا-ڭارىب وتىر؛ ورىس جۇرتى ەندى عانا شىن بۇقاراشىل، شىن تولككەر-ىسشىل تاربيە الىب وتىر.

اگار بايشىل ەرزالار، بۇلاردىڭ شىلاۋىندا جۇرگەندەر، سوتسيا-لىشى وزگەرىسشىلدەر كوبشىلىك «تاربيەسى تۇۋرالى» الدە قانداي بولىب سويلەيتۇن بولسا، بۇلاردىڭ تاربيەسى — اشەيىن قۇر مەكتەب تاربيەسى، سىرتىن سىرلاعان، قالىڭ ەلدى ازدىراتۇن، بايلار ىرىە-شىلدىعىنا ۇيرەتەتۇن تاربيە.

ەلدىڭ شىن تاربيەسى ەش ۋاقىتتا سول ەلدىڭ وزدىگىنەن كەرىسكەن ساياسي، اسىرەسە تولككەرىس تارتىسىنان ايىرىلۋعا مۇ-مكىن ەمەس. قورلىقتا جۇرگەن تابتى تەك تارتىس قانا تاربيەلەيدى، تەك تارتىس قانا كۇشىن دامىتادى، كوزىن اشادى، زەيىنىن ارتتىرادى، [illegible] مولايتادى، ەركىن كۇشەيتەدى. سوندىقتان ەسكى ءتارتىبتى كۇيرەتۋشىلەر — 1905 - جىل، تارتىس جىلى «قاعىنعان جىل» ەسكى رەسەيدىڭ تۇبىنە جەتتى دەگەندى مويىندايتۇن بولعان.

1905- ىنشى جىل ەرەۋىل تارتىسى كەزىندەگى مەتالشىلار مەن توقىمۇشىلار اراسىن جىتىراق قارالىق. مەتالشىلار، تابىسى ارتىعىراق، كوزى اشىقتاۋ، وزگەدەن كورى مادەنيەتتى جالشى. 1905 - ىنشى جىل رەسەيدە مەتالشىلاردان سانى ەكى جارىم ەسە ارتىق بولعان توقىمۇشى جۇمىسكەرلەر ناعىز ارتتا قالعان، وزگەلەردىڭ بارىنەن تابىسى كەم، وزدەرى كوبىنەسە اۋىلداعى - يۋسەلكەدەگى قارا شارۋا تۋۋ-ىسقاندارىنان، ءبىر جولا ايىرىلىسىب كەتە الماعان كوبشىلىك. بۇل تۋرالى ءبىز مىنادايى ماڭىزدى نارسەلەرگە كەزدەسەمىز.

قۇرتىۋعا ٴتيىس ەكەنىن سويلەيتۇن بولدى. ورىس اۋىلىندا جاڭا ادام-كوزى اشىق جاس قارا شارۋا پايدا بولدى. ول «ەرەۋىلشىلەر» مەن ارالاستى، ول گازەت وقىدى، ول قارا شارۋالارعا قالالاردا بولىپ جاتقان وقيعالاردىڭ جايىن سويلەدى، ول اۋىلداعى جولداستارىنا ساياسي تالاپتاردىڭ ٴمانىسىن ٴتۇسىندىردى، ول سولاردى ٴبىرى جەر قوجالارى-اقسۇيەكتەرگە قارسى، پوپتار مەن تورەلەرگە قارسى تۇرىپ تارتىسۋعا شاقىردى.

قارا شارۋالار توپ-توبى مەن جينالىپ، ٴوز جايلارىن سويلەسەتۇن بولدى، بىرتە-بىرتە تارتىسقا كىرە باستادى: ٴبىرى جەر قوجالارىنا توپ-توبى مەن قارسى شىعىستى، ۇيلەرىن، قورا-قوپسىلارىن ورتەدى، استىعىن، ازىق-تۇلىگىن باسىپ الىستى، پاليسەيسكيلەردى ٴولتىردى، اقسۇيەكتەردەگى تولىپ جاتقان جەردىڭ قالىقتا بەرىلۋىن تالاپ ەتتى.

1905-ىنشى جىلدىڭ كوكتەمىندە قارا شارۋا قوزعالىسى تەك باستالىپ قانا كەلە جاتىر ەدى، ۇيەزدەردىڭ ازىندا عانا، شاماسى جەتىدەن بىرىندەيىندە عانا بولعان.

اسكەر كوتەرىلىسى.

بىراق قالالارداعى قالىڭ جالشىلار ەرەۋىلى مەن اۋىلداعى قارا شارۋا قوزعالىسىنىڭ بىرىگۋى پاتشا ۇكىمەتىنىڭ ناعىز «بەرىك» ەڭ سوڭعى سۇيەنىشىن قاجىتۋعا جەتكىلىكتى بولدى. مەنىڭ ايتايىن دەپ وتىرعانىم-اسكەر.

سۋداعى، قىرداعى **اسكەر اراسىندا** كوتەرىلىس باستالدى. تۇڭكەرىس كەزىندەگى ەرەۋىل، قارا شارۋا قوزعالىسى مەن جاناسا رەسەيدىڭ تۇكپىر-تۇكپىرىندە سالدات قوزعالىستارى بولىپ وتىردى. بۇلاردىڭ اراسىندا ەڭ اتاقتى كوتەرىلىس «كىنياز پوتەمكين» اتتى قارا تەڭىز سوعىس كەمەسىندە بولدى، بۇل كەمە كوتەرىلىس جاساۋشىلاردىڭ قولىنا ٴتۇسىپ، ادەمى تۇڭكەرىسكە قاتىستى،

ادام ايتقىسىز ەكەندىگىن، الپاۋىتتار ەزىپ تاستاعانىن، پوپتار مىيىن اشىتىپ جىبەرگەنىن، ارالارى وراسان الىس، قاتىناسار تۇك جولدىڭ جوقتىعىن ەسىنە تۇسىرگەن ادام تاريىق جۇزىندە مۇندايلىق بەت الىستىڭ قاندايلىق ماڭىزدى ەكەنىن تۇسىنسە كەرەك.

رەسەي جۇرتى پاتشا ۇكىمەتىنە قارسى كوتەرىلگەن توڭكەرىس قوزعالىسىن ەڭ العاش 1825-ىنشى جىلى كورگەن، بۇل قوزعالىستى باستاۋشى وڭكەي اقسۇيەكتەر ەدى. سودان بەرى، 1881-ىنشى جىلعا شەيىن، II-ىنشى الەكساندىردى تەرروروشىلار ولتىرگەن كەزدە، قوزعالىس باسىندا ورتا تاپتان شىققان زيالىلار (وقىعاندار) بولدى. بۇلاردىڭ، ولىمگە باستارىن بايلاپ، تارتىسقا تەرروروشىلىق ءادىسىن جۇمساپ كورسەتكەن ەرلىگىنە دۇنيە ءجۇزى تاڭ قالعان ەدى. ءسوز جوق، ولار بوسقا قۇربان بولعان جوق؛ ءسوز جوق، ولار قاي جول مەن بولسادا كەيىنگى ورىس جۇرتىنا توڭكەرىسشىلدىك تاربيەسىن بەرۋگە سەبەبكەر بولىپ كەتتى. ءبىراق كوزدەگەن تۇۋرا ماقسۇتى-قالىقتى توڭكەرىسشىلدىككە وياتۋعا ولار وزدەرى جەتە الماي كەتتى.

بۇل ارمانعا تەك جالشىلاردىڭ توڭكەرىس تارتىسى عانا جەتتى. جيهانگەرلىك ورىس-جاپون سوعىسىنىڭ اۋىر ساباعى ارقاسىندا بۇكىل مامىلەكەتتى قابىتاعان ەرەۋىل تولقىندارى عانا قالىڭ قارا شارۋنى مەڭگىرەۋ ۇيقىدان ويانتتى. «ەرەۋىلشى» دەگەن سوزگە قارا شارۋالار ايرىقشا جاقسى ماعانا بەردى: بۇرىنعى كەزدە «ىستۋدەنت» دەگەن ءسوزدىڭ ءمانىسى ولارعا قانداي بولسا، ەندى ەرەۋىلشىنى جانجالشى، توڭكەرىسشىل ماعاناسىندا ۇقتى. «ستۋدەنت» ورتا تاپتىڭ ادامدارىنا، «وقىمىستىلارعا»، «مىرزالارعا» ارناۋلى بولعاندىقتان، بۇل ءسوز قالىققا جات ەدى. ال «ەرەۋىلشى» بولسا، بۇل قالىقتىڭ ءوز اراسىنان شىققان، ءوزى ەزىلگەن ادامداردان بولدى؛ پەتىربوردان قۋىلعان ەرەۋىلشى كوبىنەسە اۋىلىنا قايتىپ، ەلىندەگى جولداستارىنا توڭكەرىس ءورتى قالالارعا جايىلعانىن، بۇل ءورت كاپيتالىستەردىدە، اقسۇيەكتەردىدە

«ۇستاڭدار مىنانى!» دەگەن اپەسەردىڭ بۇيرىعى ەستىلدى. پەتروب مىلتىعىن جەرگە تاستاپ، «نەسىنە تۇرسىڭدار؟-ۇستاڭدار مەنى!» دەدى. ول ۇستالدى. سوندا جان-جاقتان جينالعان ماتروستار-بوسات، وعان ٴبىز بارىمىزدا كەپىل بولامىز دەپ شۋ ەتە ٴتۇستى. ٴبارى دە تاماشا قىزىندى.

ٴبىر ىرەتىن تاۋىپ قۇتىلعىسى كەلىپ، اپەسەر:

-پەتروب، ٴسىرا سەنىڭ وعىڭ بايقاۋسىزدا اتىلىپ كەتتى اۋ، سولاي ما؟ دەپ سۇرادى.

-نە قىلعان بايقاۋسىزدا اتىلعان! مەن ادەيى ىلگەرى شىعىپ، مىلتىعىمدى ىقتاپ، كوزدەپ تۇرىپ اتتىم، وسى بايقاۋسىز بولاما ەكەن؟ دەدى پەتروب.

-مىنالار سەنى بوسات دەپ تۇر...

پەتروب بوساندى دا. بىراق ماتروستار بۇعان قاناعاتتانعان جوق، كۇزەتتەگى اپەسەرلەردىڭ ٴبارىن دە تۇتقىن قىلىپ، قارۋ-جاراعىن سىپىرىپ الىپ، وزدەرىن كەڭسەگە جونەلتتى. ماتروستاردىڭ 40 شامالى وكىلدەرى ٴتۇن بويى كەڭەستى. اقىرىندا-اپەسەرلەردى بوساتۋعا، بۇدان كەيىن ولاردى قازارماعا جولاتپاۋعا قاۋلى قىلدى.

وسى كىشكەنە ميسال اسكەر اراسىندا كوتەرىلىستەردىڭ كوبىنەسە قانداي-ق وقيعالار بولعاندىعىن بىزگە ايقىن كورسەتەدى. قالىق ىشىندەگى توڭكەرىس تولقىنى اسكەر اراسىنا تاراماي تۇرالمادى. كوزگە تۇسەرلىك ٴبىر ناسە مىناۋ: قوزعالىسقا، كوبىنەسە ونەرلى كەسىپ جۇمىسكەرلەرى اراسىنان الىنعان اسكەر، ماسەلەن سوعىسنا جەر، ور قازاتتۇن ساللدات بولارلىق سوندىي جۇمىستارعا جەتىك ادامداردان الىنعاندار باس-شى بولىۋعا جارادى. قاراپايىم اسكەردىڭ كوبى ٴالى وتە اڭقاۋ، وتە مومىن، وتە بوس بەلبەۋ، وتە «قۇداي دەگەن جاندار» ەدى. بۇلار وپ-وڭاي بۇرق-سارق ەتە قالاتۇن، بولماشى ادىلسىزدىكتى، اپەسەرلەردىڭ وتە قاتاڭ مىنەزى،

توڭكەرىسشىلدەر جەڭىلگەننەن كەيىن، قىرىمداعى پەدوسيە سىقىلدى وزگە پورتتاردى *) الىۋعا شاما كەلمەي قالعاننان كەيىن كەنىستانيستەگى رۋمىنيا ۇكىمەتىنىڭ قولىنا ٴتۇستى. سونداعى وقيعالاردىڭ سۋرەتىن كوز الدىڭىزعا كەلتىرۋ ٴۇشىن مەن سىزدەرگە الگى قارا تەڭىز سوعىس كەمەسىنىڭ كوتەرىلىسىنەن ٴبىر كىشكەنە وقيعانى تولىعىراق ايتىپ وتەيىن.

توڭكەرىسشىل جۇمىسكەرلەر مەن ماتروستاردىڭ جيىلىستارى بولىپ تۇردى؛ مۇنداي جيىلىستار كۇننەن كۇنگە جيىلەنە بەردى. اسكەر ادامدارىن جۇمىسكەرلەردىڭ مەتەڭگەسىنە جىبەرمەيتۇن بول-عاندىقتان، جۇمىسكەرلەر توبىتانىپ اسكەر ادامدارىنىڭ مەتەڭگەلەرىنە باراتۇن بولدى. مىڭداعان ادام جينالىستى. بىرىگىپ ىسكە كىرىسىۋ جولى تەز ماقۇلداندى. تۇسىنىكتىرەك رەتتەردە وكىلدەر سايلاندى.

سودان كەيىن اسكەر باستىقتارى تىيىمۇ سالىۋ شارالارىنا كىرىستى. مەتەڭگەلەردە «وتانشىلدىق» پىكىرىن جايماق بولىپ سويلەگەن جەكە اپەسەرلەردىڭ جولى بولمادى. ايتىسقا تۇسەلمەي قالعان ماتىر-وستار مۇنداي باستىقتارىن ماسقارالاپ قاشىردى. وسىلاي مانىستەرى كەتىپ بارا جاتقان سوڭ ٴسىرا مەتەڭگە دەگەننىڭ ٴبارىن تىياتۇن بولدى. 1905- جىل نويابىردىڭ 24 دە تاڭ ەرتەڭ قازارما الدىنا كوكبەكپەك قارۋ-جاراق اسىنعان روتى قويىلدى.

كونتىر- ادميرال پيسارەۆىيسكىي ايعايلاپ: «ەش كىمدى قازارمادان شىعارماڭدار! تىڭداماعانى بولسا، ٴاتىڭدار!» دەپ بۇيىردى. سول ۋاقىتتا الگى بۇيرىق بەرىلگەن روتىدان پەتروۆ دەگەن ماتروس شىعىپ، جۇرتتىڭ كوزىنشە مىلتىعىمەن وقتاپ، ٴبىر اتىپ، بىرەۋست-لىيتاۋ پولكىنىڭ پوتپولكوبىنىگى دىشتەيىندى ٴولتىردى. تاعى ٴبىر اتىپ، كونتىر- ادميرال پيسارەۆىسكىيدى جارالادى.

*) پورت — كەمە توقتايتۇن جەر.

كەمشىلىكتە جۇرگەن جۇرتتىڭ كوبشىلىگى اراسىنا تۇگەل جايىلۋى وسى جولى ەدى. بۇل ىرەتتەگى كەمشىلىكتەر: ءبىر جاعىنان-كوبشىلىكتىڭ تۇرلاۋسىزدىعى، باتىلسىزدىعى، اسا سەنگىشتىگى اۋرۋىنا ۇشىراۋى، ەكىنشى جاعىنان-اسكەرشە كيىنگەن توڭكەرىسشىل سوتسيال - دەموكرات جومىسكەرلەردىڭ ۇيىمى كوگىلدەكتەگەندەي بولماۋى: بۇلاردا باسشىلىقتى قولعا الۋ، توڭكەرىسشىل اسكەردى باستاۋ، ءسۇيتىپ ۇكىمەتكە قارسى شابۋىل جاساۋ ءادىسى بولمادى.

بۇل ىرەتتە مىنانى ايتىپ كەتكىم كەلەدى: — ءبىز تىلەگىمىزشە تەز بولماس، بالكي جايى مەن بولار، بىراق بولۋى انىق نارسە: ءالگى ەكى ءتۇرلى كەمشىلىك كاپيتاليستىلىكتىڭ جالپى دامۋى مەن عانا ەمەس، كازىرگى سوعىس بەن اق جويىلادى.

قايتكەن مەن، 1871-ىنشى جىلعى پاريج كاممۋناسىنىڭ تاريحى سىقىلدى ورىس توڭكەرىسىنىڭ تاريحىندا - جاۋگەرلىكتىڭ ەڭ ۋاقىتتا وزگە جول مەن ەمەس، تەك قالىق اسكەرىنىڭ ءبىر ءبولىمى ەكىنشى بولىمىنە قارسى شىققان نارتىسىندا جەڭۋى مەن عانا جويىلاتىندىعىن كورسەتىپ، ايقىن ساباق بەرىپ كەتتى. جاۋگەرلىكتى وكىباستاي قىلىپ جاماندااۋ، سىلەۋ، مىنەۋ، زىيانىدى ەكەنىن دالەلدەۋ مەن عانا بولمايدى، اسكەرلىك قىزمەتىنەن قۇر قاراپ وتىرىپ باس تارتۋدا اقىلسىزدىق، - ماقسات: جالشىلاردىڭ توڭكەرىسشىلدىك ساناسىن بوساڭسىتپاي ساقتاپ وتىرىپ، بۇلاردىڭ تاۋىرلەرىن ايتەۋىر دايارلاي بەرۋ ەمەس، قالىق اراسى الاي-تۇلەي بولىپ تولقىعان كەزدە توڭكەرىسشىل اسكەردىڭ باسىندا تۇرۋعا جارارلىق قىلىپ دالەلدەپ دايارلاۋدا.

كاپيتالشى مامىلەكەتتەردىڭ قايسىسىنىڭ دا بۇنسا كۇنبە-كۇنگى تاجىريبەسى ءبىزدى وسىعان ۇيرەتىپ وتىر.

مۇنداي مامىلەكەتتەردىڭ باسىنان كەشىرىپ وتىرعان ءار ءبىر «بولماشى» داعدارىسى بىزگە تالاس-تارتىستىڭ جاڭا تۋۋىپ كەلەجاتقان

تاماقتىڭ ناشار بولعانى سىقىلدى نارسەلەردە بۇلاردى اشىندىراتىن. ٴبىراق بۇلاردا تۇرلاۋ كەم، ماقساتتى ايقىن اڭعارماعاندىق بولاتىن: قۇرالدى تارتىستى تايسالماي جۇرگىزە بەرگەندە عانا، بۇكىل اسكەر، ەل بىلەتىن اكىمشىلىكتى جەڭگەندە عانا، ۇكىمەتتى قۇلاتىپ، مەملەكەت تىزگىنىن قولعا العاندا عانا توڭكەرىستىڭ جولى بولاتىنىعىن، ودان باسقا سەنىم جوقتىعىن جەتە ٴتۇسىنە المايتىن.

قالىڭ ماتروس، سالدات كوپشىلىگى وپ - وڭاي جانجال شىعارا باستايتىن. ٴبىراق ولاردىڭ اڭقاۋلىق سالدارىنان اقىلسىزدىق ىستەۋى دە وپ-وڭاي بولىپ، ۇستالعان اپەسەرلەردى بوساتىپ جىبەرەتىن، باستىقتارىنىڭ ۋادەلەرىنە، الداعان-سۋلاعاندارىنا نانىپ، كوڭىلدەرى جايلانىپ قالاتىن؛ ٴسويتىپ جۇرگەندە اكىمدەر قىمبات ۋاقىتتى ٴوز پايدالارىنا جاراتىپ، كۇش الىپ، كوتەرىلىس جاساۋشىلاردى الشىرەتىپ، اقىرىندا كوتەرىلىستى اياماستان بىج - تىج قىلىپ باساتىن، كوسەمدەرىن دارعا اساتىن.

ٴبىر قىزىق نارسە - 1905 - جىلعى رەسەيدەگى اسكەر كوتەرىلىسىن 1825 - جىلعى دەكابىرشىلەردىڭ اسكەر كوتەرىلىسى مەن سالىستىرىڭىز. دەكابىرشىلەر زامانىندا سايسى قوزعالىسقا باسشىلىق ەتكەندەر وڭكەي اپەسەرلەر، اسىرەسە اقسۇيەك - اپەسەرلەر ەدى؛ ولار ناپاليان سوعىسى كەزىندە ياۋروپانىڭ بۇقاراشىلدىق پىكىرىمەن تانىسقان ەدى. باسىبايلى قارا شارۋادان شىققان ول كەزدەگى سالدات كوپشىلىگى بەلسەنىپ ەش نارسەگە كىرىسە العان جوقتى.

1905 - ىنشى جىلدىڭ تاريحى بىزگە بۇدان وزگە ٴتۇر كورسەتىپ وتىر. 1905- ىنشى جىلى اپەسەرلەردىڭ ٴبىر ازى عانا بولماسا، كوبى يا بايشىل - ليبەرال، وزگەرىسشىل يا توپ- تۋرا كەرى توڭكەرىسشىل پىكىردە بولعان. اسكەرشە كيىنگەن جۇمىسكەر مەن قارا شارۋا جان - تىنى مەن كوتەرىلىس جاعىندا بولدى. قوزعالىس-قالىق قوزعالىسىنا اينالدى. رەسەي تاريحىندا قوزعالىستىڭ

ول ماقساتى : قالىق تولقىننىڭ باسىۋ، توڭكەرىسشىل تابىنىڭ تارتىسىن تۇقتاتىۋ، ەڭ بولماعاندا الىسىرەتىۋ ەكەنىن كەيدە وسىنداي ٴبىر ەربىكسىز تارىيقى كۇيلەر بولاتۇنىن بارلىق وزگەرىسشىلدەر سىقدىلدى 1905-ىنشى جىلعى ٴبىزدىڭ وزگەرىسشىلدەردە تۇسىنە المادى.

رەسەيدىڭ توڭكەرىسشىل سوتسىيال-دەموكراتىيەسى 1905-ىنشى جىلعى اۋعىستا شاراسىزدان بەرىلگەن بۇل مامىلەگە ٴنارتىب ٴتۇ-رىنىڭ شىن ٴمانىسىن جاقسى تۇسىنگەن ەدى. سوندىقتان ول، ٴبىر مۇينەت ۋاقىتتى بوسقا وتكىزبەي، دەرەۋ: كەڭەسىۋ دۇۋماسى جوعال-سىن! دۇۋمانىڭ كەرەگى جوق! جويىلسىن پاتسا ۇكىمەتى! پاتسا ۇكىمەتىن ىۋلاتىۋ ٴۇشىن باستالعان توڭكەرىس تارتىسى سوزىلا-بەرسىن! رەسەيدە شىن توڭكەرىس قالىق جىيىلىسىن شاقىرىۋشى پاتسا ەمەس، ۋاقىتشا توڭكەرىس ۇكىمەتى بولسىن! دەگەن ۇراندار شىعاردى. توڭكەرىسشىل سوتسىيال دەموكراتتاردىڭ جولى تۇزىۋلىگىن تارىيق ىسپاتتادى: بۇۋلىگىن دۇۋماسى شاقىرىلماستان قالدى. ونى، شاقىرىۋدان بۇرىن توڭكەرىس داۋىلى ۇشىرىپ جىبەردى؛ بۇل داۋىلدىڭ ەكپىنىنە شىداماي، پاتسا جاڭا سايلاۋ زاڭىن شىعاردى، بۇل زاڭ بۇيىنشا بۇرىنعىعا قاراعاندا سايلاۋشىلاردىڭ سانى كوبەيىپ، دۇۋمانىڭ ۇزاڭ شىعارىۋ قۇقىۋعىن مويىندادى.

جۇمىسكەرلەردىڭ وكتابىرده گى جەڭىسى.

1905 - ىنشى جىلدىڭ وكتابىرى مەن دەكابىرى رەسەي توڭكەرىسىنىڭ قايناب شىققان كوزى كۇشتى ەكەنىن كورسەتەدى. قالىق توڭكەرىسى كۇشىنىڭ بارلىق كوزدەرى بۇرىنعىدان انا قۇرلىم ۇلعايدى. جوعارىدا ايتقانىمداي 1905-ىنشى جىلدىڭ عىينىۋارىندا ەرەۋىل جاساۋشىلاردىڭ سانى 440 مىڭعا تولعان بولسا، 1905-ىنشى جىلدىڭ وكتابىرىندە جارتى مۇلىيەنىنەن اسىپ كەتتى (بايقاڭدارشى، بىر-اق ايدىڭ ىشىندەگى ارتىقانى!). ال، جالعىز پاتىرىۋدىك

ۇشقىنىن اشىپ بەرىپ وتىرادى ، داعدارىستىڭ ۇلعايعان كەزدە بۇل تارتىستاردا زورايا بەرمەك. ماسەلەن ، ورەۋىلدىڭ قاندايى بولسادا كاپيتالشى قوعامنىڭ كەمشىلىگىنە داعدارىسى ەمەي نەمەنە؟ پرۇسسيەنىڭ ىشكى ىستەر مينيستىرى پۋن-پۋتكامەر مىرزانىڭ «ٴار ٴبىر ورەۋىلدىڭ ەكى باستى تونكەرىس اجداھاسى كورىنىپ تۇرادى» دەگەنى دۇرىس اق ەمەس بە. ناعىز بەيبىت، قاتتا ناعىز «بۇقارشىل» ـ سولاي اق دەيىنشى ـ كاپيتالشى مامىلەكەتتەردىڭ بارىندەدە ورەۋىل كەزىندە سالدات شاقىرىپ ۋلارى شىن ۇلكەن داعدارىستار كەزىندە ٴىستىڭ ٴتۇرى قانداي بولاتىنىن كورسەتپەيمە.

ال ەندى تاعىدا ورىس تونكەرىسىنىڭ تاريحىنا قايتا اينالىپ سوعايىن.

جۇمىسكەرلەردىڭ ورەۋىلدەرى بۇكىل مامىلەكەتتى، كەمشىلىكتە ٴومىرى وكسىگەن كەيىنگى قالىڭ قارا بۇقاراني سىلكىندىرگەنىن كەيىن، بىرىنشە قارا شارۋا قوزعالىسى باستالىپ، ونى مەن بىرگە اسكەر كوتەرىلىسىدە جاناسا ٴجۇردى.

بۇۋلىگىن دۋۋماسى.

1905 ـ ىنشى جىلدىڭ كۇزىندە قوزعالىس بىتكەنىڭ ٴبارى قاناسىنا تولدى. اۋعىستىڭ 19 (6) دا قالىق وكىلدەرىنىڭ جيىلىسىن قۇرىۋ تۋۋرالى پاتسا مانەپەسى شىقتى. بۇۋلىگىن دۋۋماسى اتالعان مامىلەكەت دۋۋماسى اشىلماق بولدى؛ سونداعى سايلاۋ زاكى بويىنشا بۇل دۋۋما سايلاۋشىلارىنىڭ سانى ادامنىڭ كولكىسىن كەلتىرەرلىك مولشەردە از ەدى، ونىڭ ۇستىنە بۇل ۇزگەشە قۇرىلماقشى «پارلامەنتكە» زاڭ شىعارىۋ جاعىنان تۇك جوق، تەك كەڭەسۇۋ قۇقىعى عانا بەرىلەتىن بولىپ ەدى!

بايلار، ليبەرالدار، پىكىرايشىلدار ۇرەيى ۇشقان پاتسانىڭ بۇل «سىيىن» قۋانىشتاي الۋعا دايار تۇردى. ۇزگەرىستەر، اسىرەسە ۇز- گەرىسشى جاساۋ ۋادەلەرى ايىرىقشا ٴبىر عانا ماقساتتى كوزدەيتۇنى،

...ستەر-پاتسا ۇكىمەتىنە قارسى توڭكەرىس تارتىسىنداعى كەڭەستەرىنىڭ مەكەمەلەرى، ءماملەكەتتىڭ جاڭا ۇيتقىسى.

تارتىس وتىنىڭ ىشىندە ءبىر ءتۇرلى كۇرەستىڭ ۇيىمى-جۇمىسشىلار مەن كرەستياندار كەڭەستەرى - بارلىق قاپىرلىك كرەستياندىڭ جيىلىسى قۇرىلدى. بۇل جۇمىسشىلار مەن كرەستياندىڭ كەڭەستەرى رەسەيدىڭ ءبىر سىپىرا قالالارىندا دامىپ - دامىپ ۋاقىتشا ۇكىمەت ورنىنا ءجۇرىپ، كوتەرىلىستەرگە باسشىلىق ەتۋشى مەكەمەلەر قاتارىنا كىرە باستادى. سالدات، ماتروس كرەستياندىڭ كەڭەستەرىن قۇرىپ، بۇلاردى جۇمىسشىلار مەن كرەستياندىڭ كەڭەستەرى مەن بىرىكتىرۋ تالابىمەن كىرىسىپ باستادى.

ول كۇندەردە رەسەي قالالارىنىڭ كەي بىرەۋلەرى ءار ءتۇرلى جەرگىلىكتى كىشكەنە «رەسپۋبلىكالار» سىقىلدانىپ ءوبىر كەتتى. بۇلاردا ۇكىمەت اكىمشىلىگى جويىلىپ، جۇمىسشىلار مەن كرەستياندىڭ كەڭەستەرى كادىمگىدەي جاڭا ماملەكەت اكىمشىلىگى ورنىندا جۇمىس اتقارىپ تۇردى. ءبىراق، نە كەرەك، مۇنداي مەرزىمدەر وتە قىسقا، «جەڭىۋ» وتە ناشار، ارادا قاتىناس اسا كەم بولدى.

قارا شارىۋا قوزعالىسى 1905-ىنشى جىلدىڭ كۇزىندە بۇرىنعىدان دا ۇلعايىپ كەتتى. ول كەزدە بۇكىل ماملەكەتتەگى ۇيەزدەردىڭ ءۇشتىڭ بىرىنەن كوبىرەگىندە «قارا شارىۋا تارتىسىزدىگى» جايىلىپ، ناعىز قارا شارىۋا كوتەرىلىستەرى بولدى. قارا شارىۋالار 2 مىڭداي بىرگە قونىستى ورتەپ، اقسۇيەكتەردىڭ بۇرىن قالىقتان تالاپ العان قورالى، مۇلىكتەرىن ءوز ارا ءبولىسىپ الدى.

ءبىراق، نە كەرەگى بار، بۇل جۇمىس ارتىق تىڭعىلىقتى بولمادى. اتتەڭ، قارا شارىۋالار سوندا اقسۇيەك بىرگە قونىستارىنىڭ ون بەستەن ءبىرىن عانا جوق قىلدى، بەكىنىڭ داۋىرىنەن بەرى كەلە جاتقان كوپ جەر بيەمدەنىۋ ماسقارالىعىنىڭ ورىس جەرىنەن ءبىتىر جولا

جۇمىسكەرلەرىنەن عانا بولعان بۇل سىنعا تاعىدا الدە نەشە مىڭ تەمىر جول جۇمىسكەرلەرىن، پوشتا - تەلەگراف قىزمەتكەرلەرىن، تاعى سوندايلاردى قوسۋ كەرەك.

رەسەيدىڭ جالپى تەمىر جول ورەۋلى تەمىر جول ٴجۇرىسىن توقتاتىپ، سونى مەن ۇكىمەتتىڭ كۇشىن مەيلىنشە السىرەتىپ جىبەردى. بەيبىتشىلىك ۋاقىتتا جاستاردىڭ باسىن پىروپەسورلەردىڭ تەك قۇرعاق ۋاعىزى مەن عانا قاتىراتىن، جاستاردى بايلاردىڭ، پاتشا ۇكىمەتىنىڭ قاراشىسىنا اينالدىراتىن جوعارعى مەكتەپتەردىڭ ەسىكتەرى اشىلدى، بۇلار ەندى مىڭ - مىڭداعان جۇمىسكەرلەردىڭ، شەبەرلەردىڭ، قىزمەتكەرلەردىڭ جينالاتىن ورىندارى بولىپ، مۇندا ولار ەمىن ەركىن ساياسي ماسەلەلەردى تەكسەرەتىن بولدى.

باسپا ٴسوز بوستاندىعى الىندى. سەنزۋر ٴوزىنەن ٴوزى جويىلدى. كىتاپ، گازەت باسىپ شىعارۋشىلار ۇكىمەتكە باسپا نارسەلەرىن جىبەرىپ رۇقسات سۇراۋدى قويدى، ۇكىمەت بۇعان قارسى شارالار ىستەۋدەن قالدى. ورىس تارىيحىندا ٴبىرىنشى رەت پەتىربور مەن وزگە قالالاردا توڭكەرىس گازەتتەرى ەمىن-ەركىن شىعا باستادى. جالعىز پەتىربوردىڭ وزىندە كۇندىك ٴۇش ٴتۇرلى سوتسىيال - دەموكرات گازەتى شىعىپ، بۇلار 50 دەن 100 مىڭ داناعا شەيىن باسىلىپ تۇردى.

قوزعالىستى جالشىلار باستاپ وتىردى. جالشىلار 8 ساعاتتىق جۇمىس كۇنىن توڭكەرىس جولى مەن جەڭىپ الۋدى ماقسات قىلدى. پەتىربور جالشىلارىنىڭ سونداعى جاۋىنگەر ۇرانى: «8 ساعاتتىق كۇن، قارۋ-قۇرال» ەدى. كۇننەن كۇنگە وسىپ كەلە جاتقان جۇمىسكەرلەر كوپشىلىگى ٴۇشىن-توڭكەرىس تاقدىرىن شەشە الاتىن، شەشۋشى قۋاتتىڭ تەك قۇرالدى تارتىس ەكەندىگى ايقىندالعان ەدى.

ىلىستارى شاقىرىلسىن؛ 3) گۇۋىلدەپ كەلە جاتقان جالشىلار رەس-
پىۋبلىكاسىنا جاقتاستىق بەلگىسى بولىۋ ٴۇشىن گيمنازيەلەردە قىزىل
كورتە كيىۋگە رۇقسات ەتىلسىن، تاعى تاعىلار.

فوزعالىس تولقىنى نە قۇرلىم جوعارى كوتەرىلگەن سايىن، ەس-
كەرشىلدەر جاعى سو قۇرلىم قايراتتى جىگىت، توڭكەرىسكە قارسى
قارتىسىنۇ ٴۇشىن مىقتاپ قۇرالداندى. 1905-نىشى جىلعى رەسەي
توڭكەرىسىندە ك. كاۋتىسكىيدىڭ «الەۋمەتتىك توڭكەرىسى»
دەگەن كىتابىنداعى 1902-نىشى جىل جازعان سوزدەرى ىراستالدى
(كاۋتىسكىي كازىرگىدەي سوتسيال-وتانشىلاردىڭ، ىڭعايشىلداردىڭ
قورعاۋشىسى ەمەس، ول كەزدە توڭكەرىسشىل ماركسشىل ەدى).
ول: «. . . . گۇۋىلدەپ كەلە جاتقان توڭكەرىس ۇكىمەتكە قارسى
اياق استىنان شىققان كوتەرىلىسكە از ۇقساس بولادى، ول كوبىرەك
سوزىلمالى ەل سوعىسىنا ۇقسايدى» دەپ جازعان ەدى.

سولاي بولدى دا شىقتى! ٴسوز جوق، گۇۋىلدەپ كەلە جاتقان
ياۋروپا توڭكەرىسىندە دە وسىلاي بولماق!

پاتشا ۇكىمەتىنىڭ اسا جەك كورەتۇنى جەبىرەيلەر ەدى. ٴبىر
جاعىنان (قالىقتىڭ سانىنا قاراعاندا) جەبىرەيلەردەن توڭكەرىس
قوزعالىسىنا باسشى بولعاندار اسا كوپ شىقتى، كازىردە وزگە
جۇرتتار مەن سالىستىرعاندا جەبىرەيلەردەن ىنتەر-ناتسيونالشىلار
وتە كوپ بولىپ وتىر. ەكىنشى جاعىنان، پاتشا ۇكىمەتى جەبىرەيلەرگە
قارسى قالىقتىڭ ناعىز نادان جاعىنىڭ ەسكىلىكتەن قالعان تەرىس
ۇعىمىن جاقسى پايدالانا بىلەتۇن ەدى؛ جەبىرەيلەردى شابۇۋعا، تىپ-
تىنىش تىرشىلىك ەتىپ وتىرعان ەلىن، قاتىن، بالالارىن ۇركىتىپ،
ۇرىپ-سوعۋعا تۇۋرا ٴوزى باسشىلىق ەتە قويماسادا، مۇنىڭ ٴبارىن
قالىقتى قۇتىرتىپ، سونىڭ ارقاسىندا ويىنا العانىن ىستەۋشى ەدى.
مۇنىڭ بارىنەن بۇكىل مادەنيەتتى الەم جيرەنەتۇن. جيرەنەدى
دەپ وتىرعانىم، ارينە، مادەنيەتتى الەمنىڭ بۇقاراشىلدارى: ىلعي
سوتسياليست جۇمىسكەرلەر مەن جالشىلار.